

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΩΝ Κ. Ν. ΧΑΤΖΗΠΑΤΕΡΑ ΚΑΙ Μ. ΦΑΦΑΛΙΟΥ-ΔΡΑΓΩΝΑ*

Η Ακρόπολη, το ζωντανό σύμβολο του πολιτισμού και των πνευματικών αξιών. Η Ακρόπολη, που η ζωή της σε κάθε βήμα ταυτίστηκε με τη μοίρα του τόπου αυτού από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Το έπος του Σαράντα, η είσοδος των Γερμανών στην Αθήνα, η τραγική τριπλή Κατοχή και τέλος η Απελευθέρωση σφραγίστηκαν από την πνοή του Ιερού Βράχου. Οι μαρτυρίες που ακολουθούν προβάλλουν μία άλλη πτυχή του κλασικού μνημείου: την ψυχή του.

Πριν από αρκετά χρόνια στο Βρετανικό Μουσείο οργανώθηκε μία συνάντηση-συζήτηση αντιπαράθεσης με θέμα την επιστροφή των μαρμάρων. Ομιλητές ήταν ο καθηγητής του University of London Robert Browning (υπέρ της επιστροφής) και ο διευθυντής του Βρετανικού Μουσείου Brian Cook (κατά της επιστροφής). Ακολούθησε συζήτηση με το ακροατήριο. Κάποια στιγμή πήρε το λόγο μια μεσόκοπη Ελληνίδα: “Μπορεί ορισμένα από τα επιχειρήματα του κ. Cook να έχουν κάποια βάση”, είπε. “Αδιάφορο.

Για μένα εκείνο που έχει σημασία είναι ότι, σ’ όλη τη διάρκεια της Κατοχής, κάθε φορά που λιποψυχούσαμε, στρέφαμε το βλέμμα μας προς την Ακρόπολη και παίρναμε κουράγιο και δύναμη. Για μας τους Έλληνες και για ολόκληρη την ανθρωπότητα, σε μια εποχή που όλα κλονίζονταν, τα μάρμαρα αυτά στάθηκαν σύμβολο πολιτισμού και ελευθερίας, ζωντανή ενθύμηση ότι οι ανθρωπίνες αξίες παραμένουν αιώνιες”.

Φωτ.: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

* Το άρθρο επιμελήθηκαν οι: Κ. Ν. Χατζηπατέρας και Μ. Φαφαλιού-Δραγώνα. Η επιλογή του υλικού έγινε από τα βιβλία τους:

“Μαρτυρίες 40-41”, Πρόλογος Παναγιώτη Κανελλόπουλου, Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών (Κέδρος, γ’ έκδοση 1988)

“Μαρτυρίες 40-44”, Πρόλογος Πέτρου Χάρη (Κέδρος, β’ έκδοση 1988)

“Greece 1940-1941 Eyewitnessed”, Πρόλογος Patrick Leigh Fermor (Ευσταθιάδης, 1995)

Και από το υπό ετοιμασία βιβλίο τους με θέμα “Μαρτυρίες από την Κατοχική Αθήνα”

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΛΩΝ ΛΑΒΕ - 28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Το έπος του Σαράντα είναι μια ανεξάντλητη πηγή ψυχικού μεγαλείου και δόξας. Πάνω από μισός αιώνας έχει περάσει από τη μνημειώδη εκείνη μάχη του Έλληνα στρατιώτη που, σε μια από τις κρισιμότερες ώρες της ανθρωπότητας, αφήρησε αδιάστατα την πρόκληση της μαζικής βίας και εσάρωσε το μύθο του μέχρι τότε αήττητου εχθρού, αδιάφορος μπρος στο θάνατο. “Όλες οι μεραρχίες”, γράφει ο τότε μαχητής Γιώργος Καράγιωργας “όλα τα τάγματα, όλοι οι λόχοι, οι διμοιρίες, οι ουλαμοί και οι ομάδες, οι πυροβολητές και οι ναυτικοί, οι αεροπόροι, στάθηκαν εκεί στα σύνορα, όχι για να νικήσουν, αλλά για να πεθάνουν”.

28 Οκτωβρίου 1940. Η Ιταλία επιδίδει τελεσίγραφο με την αξίωση να της παραχωρηθούν ελληνικά εδάφη. Οι Έλληνες το απορρίπτουν. Τα ιταλικά στρατεύματα εισβάλλουν στην Ελλάδα. Ο πόλεμος αρχίζει.

Το πρώτο πολεμικό ανακοινωθέν

28η Οκτωβρίου 1940

Αι ιταλικά στρατιωτικά δυνάμεις προσβάλλουν από τις 5.30 σήμερα τα ημέτερα τμήματα προκαλύψεως της ελληνοαλβανικής μεθορίου. Αι ημέτεροι δυνάμεις αμύνονται του πατρίου εδάφους.

Πάρε

Πάρε κάμποσα λιθάρια ματωμένα, ηρωικά,
πάρε Πίνδο, πάρε Αθήνα, πάρε λίγο Πειραιά,
πάρε θάλασσες και κάμπους, πάρε έμορφα χωριά,
πάρε όπλα, πάρε όλμους, πάρε ξίφη στραφεδιά,
πάρε ήρωες καμπόσους απ' της Κρήτης τα βουνά,
πάρε τόλμη, πάρε θάρρος, βάλ' τα όλα στην αράδα,
πάρε λίγο Παρθενώνα, κι έχεις μπρος σου την ΕΛΛΑΔΑ...

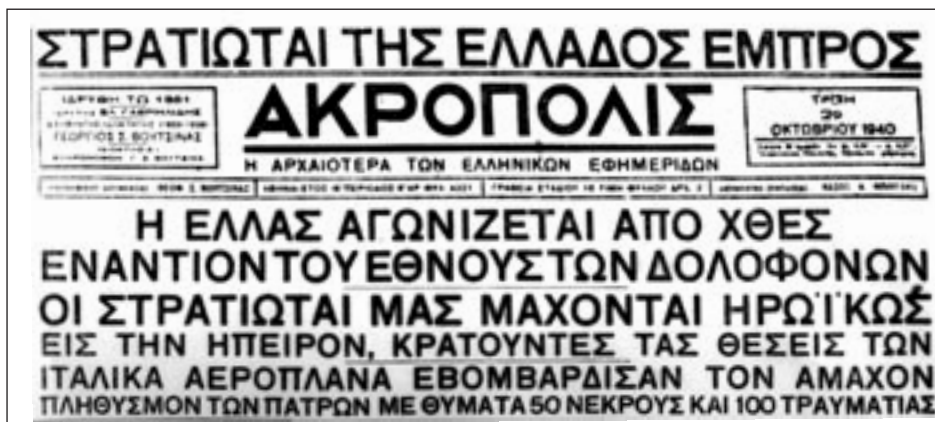
Στρατιώτης Λουκάς Πολύμερος, 603 Τάγμα Πεζικού
Αρχείο Λάμπρου Κορομηλά

Οι επιτροπές απόκρυψης των αρχαίων

Αρκετά νωρίς η Κυβέρνηση, πιστεύοντας ότι η Ελλάδα θα υποστή επίθεση εκ μέρους του Άξονα, προπαρασκευαζόταν για την αντιμετώπιση των συνεπειών ενός πολέμου όχι νικηφόρου...

...Προς την άποψη αυτή, της κατάληψης της χώρας από τον εχθρό, έπρεπε να προσαρμόσει το Κράτος τις άμεσες ενέργειές του, παρά το ότι στη συνέχεια οι νίκες μας κατά των Ιταλών φαίνονταν να διαφεύδουν τις δυσμενείς προβλέψεις του Πρωθυπουργού.

Αποφασίστηκε εξαρχής να διαλυθούν τα μουσεία και τα εκθέματα να εξασφαλιστούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην κινδυνεύουν από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς και, στη χειρότερη περίπτωση, από την κατάληψη της Ελλάδος από τους εχθρούς. Δηλαδή δεν έπρεπε να είναι τα αρχαία εύκολα προσιτά στους μελλοντικούς κατακτητές. Παρά το ότι τούτο δημιούργησε προβλήματα κατά τη διάρκεια της Κατοχής, η απόκρυψη αποδείχτηκε για τα αρχαία ευεργετική.

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Το Υπουργείο Παιδείας, με εγκύκλιό του της 11 Νοεμβρίου 1940, έδωσε στους Εφόρους λεπτομερείς οδηγίες για τον τρόπο προστασίας των αρχαίων. Ταυτόχρονα σχηματίστηκαν, με υπουργικές αποφάσεις, Επιτροπές Απόκρυψης και Ασφάλισης των εκθεμάτων των μουσείων του Κράτους και ο συντονισμός του έργου των επιτροπών ανατέθηκε στον καθηγητή της Αρχαιολογίας και Γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρείας Γεώργιο Οικονόμο.

Οι άνθρωποι που τους μήνες που ακολούθησαν, από την 28 Οκτωβρίου έως τον Μάιο του 1941, φρόντισαν για την απόκρυψη των αρχαίων, με τη βοήθεια των φυλάκων αρχαιοτήτων, των λίγων τεχνιτών της Υπηρεσίας, των εργατών, και ακόμη με τη βοήθεια (ειδικά για το Εθνικό Μουσείο) λίγων ξένων αρχαιολόγων και λίγων νεαρών Ελλήνων αρχαιολόγων εκτός Υπηρεσίας, είναι κατά μουσείο οι εξής:...

... 3. Μουσείο Ακροπόλεως

Πρόεδρος: Μιλτιάδης Μελισσηνός, Αρεοπαγίτης, και κατόπιν Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, Αρεοπαγίτης· μέλη: Σωκράτης Κουγέας, καθηγητής Πανεπιστημίου, Νικόλαος Κυπαρίσσης, Έφορος Ακροπόλεως, Γεώργιος Μπολιμπός, Γυμνασιάρχης, Βασίλειος Δούρας, αρχιτέκτων...

...Τα γλυπτά του Μουσείου της Ακροπόλεως φυλάχθηκαν σε διάφορες κρύπτες. Στο μουσείο το ίδιο ανοίχτηκε “μέγας λάκκος εντός της αιθούσης του Παρθενώνος”, ο οποίος χωρίστηκε σε τρία διαμερίσματα. Η πλήρωσή του είχε συντελεσθή έως τις 28 Ιανουαρίου 1941 και έμενε μόνο να κατασκευασθή η καλυπτήρια πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα. Τα υπόλοιπα αρχαία, όσα δεν χώρεσαν στον λάκκο, φυλάχθηκαν “εις την κρύπτην της Εννεακρούνου”, στις φυλακές του Σωκράτους, “εις την κρύπτην της πύλης του Μουσείου” και “εις την κρύπτην της αυλής”. Σύμφωνα με τα πρωτόκολλα απόκρυψης, για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιήθηκαν “επί του Βράχου της Ακροπόλεως, κατά μήκος της βορείας πλευράς του Παρθενώνος, λαξευτά τέσσαρα φρέατα”, όπου τάφηκαν σε στρώσεις αρχαία, όπως επίσης τάφηκαν και “εις την λεγομένην υπόνομον”.

Κατά τις εκσκαφές στο εσωτερικό του μουσείου για τη δημιουργία της κρύπτης, βρέθηκε μέγας αποθέτης θραυσμάτων αγγείων της ανασκαφής της Ακροπόλεως. Σε μερικά όστρακα ήταν γραμμένη η χρονολογία 1882, ανήκαν δηλαδή στην περίοδο της ανασκαφής του Παναγιώτη Ευστρατιάδη.

Βασίλειος Χ. Πετράκος, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

“Ο Γιάννης Μηλιάδης εξετάζει την Αθηνά αρ. 140 του Μουσείου Ακροπόλεως, μετά την εξαγωγή της από την κρύπτη, το 1947”.
Βασίλειος Χ. Πετράκος, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΟΙ ΚΑΜΠΑΝΕΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΖΟΥΝ.

ΟΙ ΝΙΚΕΣ: ΚΟΡΥΤΣΑ, ΠΟΓΡΑΔΕΤΣ, ΠΡΕΜΕΤΗ, ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ, ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟ, ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Έλληνας στρατιώτης της κάθε εποχής πολεμάει για την ιδέα της ελευθερίας. Ποτέ όμως στη μακρά ιστορία του δεν ένιωσε τόσο βαθιά την προσταγή αυτής της ιδέας, όσο την εποχή του “μεγάλου ΟΧΙ”. Ο Έλληνας στρατιώτης της 28ης Οκτωβρίου 1940 αγωνίστηκε με την ενδόμυχη πίστη ότι πολεμούσε όχι μόνο για τη χώρα του, αλλά και για τους λαούς που είχαν υποκύψει στη βία.

Τα βουνά της Αλβανίας αντιλαλούν από τις ιαχές και τον κρότο της αρβύλας. Πόδια-φτερά σκαρφαλώνουν, πετάνε προς τη νίκη. Πόδια κοκκαλωμένα βουλιάζουν στη λάσπη και στο χιόνι με τον ασήκωτο γυλιό στον ώμο, σ’ αυτόν τον ώμο που λες και ακουμπάει, βαριά απ’ τους αιώνες, η τιμή της Ελλάδος.

Η κατάληψη της Κορυτσάς, την 26η ημέρα από την αρχή του πολέμου, μία μόλις εβδομάδα μετά την έναρξη της αντεπίθεσης, ήταν η απαρχή μιας θριαμβευτικής πορείας.

Κάθε δυο-τρεις μέρες νέα ορόσημα λεβεντιάς. Αλλά και ορόσημα εθνικά, αφού εσήμαιναν και την απελευθέρωση των ακραιφνών Ελλήνων της Βορείου Ηπείρου, που δίκαια πανηγύριζαν την επιστροφή τους στη Μητέρα Ελλάδα.

Αλλά η Κορυτσά δεν ήταν μόνο η νίκη, ο θρίαμβος. Ήταν το πρώτο ρήγμα στο απόρθητο τείχος του Άξονα. Οι ξένοι λαοί την γιόρτασαν σαν δική τους νίκη, αισθάνθηκαν Έλληνες, σήκωσαν κεφάλι και ένιωσαν σαν να ταπεινώσαν κι εκείνοι τον αήττητο ισχυρό. Η Κορυτσά υπήρξε, μέσα στο έρεβος των στιγμών εκείνων του ολέθρου, η Νίκη της Ανθρωπότητας, η πρώτη παγκόσμια συμμαχική νίκη, σταθμός στον αγώνα υπεροχής του πνεύματος επί της βίας.

Ο ελεύθερος κόσμος, ακόμα και οι ουδέτεροι, παντού, στους δρόμους, στον τύπο, στα θεάματα, υμνούν την Ελλάδα, αυτήν τη μικρή και για πολλούς άγνωστη γωνιά της γης, όπου άστραψε η λάμψη της ελευθερίας. Η Ελλάς των μύθων, του Παρθενώνα και του Αισχύλου, γίνεται ζώσα, χειροπιαστή ιστορία. Τα μάρμαρα, οι ήρωες, οι θεοί, ζωντανεύουν. Και η καρδιά των λαών εγέμισε φως.

Η αξία των ολίγων

Ανδρείε ελληνικό λαέ! Καταλαβαίνετε τι είσθε για μας σήμερα; Αυτούς τους φρικτούς μήνες δεν γνωρίσαμε παρά αποτυχίες και απογοητεύσεις, το γκρέμισμα των αξιών που μας έκαναν κάποτε περήφανους, των ελπίδων μας... και ξαφνικά, σαν από τα βάθη ενός πολυαγαπημένου παρελθόντος, η φωνή σας, προσφιλής όσο καμιά άλλη, υψώνεται και δεσπάζει με μιας πάνω από το συγκεχυμένο βουητό της κόλασης. Με τι προσοχή συγκινημένη, πάλλουσα, με τι αφοσίωση την ακούμε! Για μας εκπροσωπείτε το θρίαμβο της γενναίας αρετής, της αληθινής αξίας, της αξίας των ολίγων. Και τι ευγνωμοσύνη αισθανόμαστε για σας που ξαναδώσατε σ’ ολόκληρη την ανθρωπότητα κάποια δυνατότητα πίστης στον άνθρωπο, θαυμασμού, αγάπης και ελπίδας.

André Gide, Γαλλία, από γράμμα του στον Κ. Θ. Δημαρά από το Cabris, 31.12.1940

Σκίτσο σε βρετανική εφημερίδα του 1940

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Οι πρώτες ημέρες

Οι Έλληνες του '40 εμφανίστηκαν ως άμεσοι απόγονοι των Μαραθωνομάχων και οι Ιταλοί φορτώθηκαν όλα τα δυσμενή χαρακτηριστικά των Ρωμαίων. Ακόμη και οι Άγγλοι μεταχειρίστηκαν τέτοια επιχειρήματα για να μας παινέσουν, όπως ο Υπουργός των Ινδιών Έμερϋ, ο οποίος σε ομιλία του είπε πως “ο Μουσολίνι λησμονεί ένα πράγμα: λησμονεί ότι πριν από την αρχαία Ρώμη υπήρχε η αρχαία Ελλάς και ότι το αρχαίο ελληνικό πνεύμα ζη πάντοτε και ζωογονεί την σημερινή Ελλάδα” (Καθημερινή, 14 Νοεμβρίου 1940).

Τα μάρμαρα του Παρθενώνος χρησιμοποιήθηκαν επίσης από την αγγλική πολιτική για να τονώσουν το φρόνημα των Ελλήνων. Όπως συμβαίνει πάντοτε με μονότονη σταθερότητα, από το Λονδίνο έφθασαν στην Αθήνα πληροφορίες “έγκυρης πηγής”, ότι “η ελληνοαγγλική συμμαχία θα ηδύνατο μεταξύ των άλλων συνεπειών της να θέση τέρμα εις το ζήτημα το οποίον από μακρού χρόνου είχε αποτελέσει αντικείμενον διαφιλοβητήσεων. Πρόκειται περί των αναγλύφων του Παρθενώνος των αφαιρεθέντων υπό του λόρδου Έλγιν. Ο βουλευτής Τέλμα Κόζαλιτ θα ζητήσει την ψήφισιν νομοσχεδίου δι' ου θα προβλέπεται η παράδοσις εις την Ελλάδα των πολυτίμων τούτων αρχαιολογικών θησαυρών” (Καθημερινή, 18 Δεκεμβρίου 1940).

Βασίλειος Χ. Πετρόκος, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

IMPORTANCE OF GREEKS' LATEST VICTORY HEAVY BLOW TO MUSSOLINI'S PRESTIGE

Εφημερίδα Daily Mirror, Λονδίνο, 19 Μαΐου 1941

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὸ ἑργασιὸν περιοδικὸν "Τὴν ἡν Τὴν" ἐπικράτουε τελευταία δημοσίωσιν μεταλὸ τῶν ἀγωνιστῶν του, διὰ νὰ ἀπορροθῶν ποῖος, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, εἶναι σήμερον ὁ κἀνὸν ἀγαπητὸς εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς συμμαχοὺς. Ὁ δημοψηφισμὸς ἐπέβη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ πρῶτον Σραβεῖον ἔλαβε τὸ ἔξῃς πῶμα, τὸ ἑστῶτον δημοσιεύομεν ὑποθέσας μετὰ βελτίαν ἀπορροθῆσαι καὶ ἐγγραμμένον, εἰς Ἑλληνικῶν μεταρροθῶν.

ΣΤΟ πρῶτό τ' ἀγαθῶ, μέσα στοῦ ξακουμένου τὸ ἄστν
Ὁ Ἕλλησ στρατωτῆς μὲ τὸ κολοβωμένο τὸ κορμὶ
Καίτεται κατὰ γῆς καὶ σπάρτα ἐκεῖ πουλιεῖ.
Ἀπὸ τῆς Κορυθαίε τῆ μάχης πῖσιν, ἔλεος δὲ ζῆταί.
Μὰ φαίνεται σὰ ν' ἀγανατῆσ κοπεύ—
Σὰ νὰ κεντῆ τὸ λαμπρόφατο οὐρανὸ καὶ τὰ τετὰ τὰ γάργαρα.
Μὴν ἀγανατῆσ τὰ σημάδια,
Ποὺ δὲ σημαίνουε τῆς συμφορᾶς τὸ τέλος.
Ὅχι γι' αὐτῶν τῶν ἴδιο,
Μὰ γιὰ τοὺς υἱοὺς καὶ τὰ κορτεῖα του.
Ποὺ μευδιασμένοι κείτουνται κῆτου ἀπ' τὸ ζυγὸ.
Καὶ μεσ' τὰ βῆσανα τῆς πείρας.

Πῖσιν ἀπὸ τῆ ράχη του
Λευκὴ ὡσὰν τὸ ἀσφαιτόδοτο ἡ Ἀκρόπολι,
Ὁ δοξασμένος σκελετῆς
Κορτῆς γύρω του, γύρω ἀπ' τὸ ἡρωικὸ κορμὶ του
Αὐτὸς γενναῖ ἀνώτατος
Ἐκεῖνον ποὺ στὴς θερμότητες ἔπεσαν
Καὶ ἔμειναν ἀθάνατοι στὴν ἱστορία,
Αὐτὸς ὁ τίος Προμηθεὺς μετῆς καινούργιας φήμης,
Τῆς Τύχης τ' ἀποκαίει,
Τῆς πείρας καὶ τῆς δίψης τὸ συντρίφι,
Καίτεται κατὰ γῆς μὲ μὰ καὶ μόνη ἔπιδα,
Κῆτου ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ποὺ χάνεται μεσ' τὸ σκοτάδι.
Αὐτὸς, ὁ ὠκεισμένος τῆς ἀπελπισίας ὄχτρος,
Αὐτὸς εἶναι γιὰ μᾶς ὁ πρῶτος
Καὶ πολυαγαπημένος σῖντροφος
Αὐτὸς ὁ σύμμαχος, ὁ πειδὲ εὐλληθῆς.

(Μετάρροθῃ Δ.Κ.)

G. J. BLUNDELL.

[Ἀσφαιτῶσι εἰς τῆς "Ἑλλάδος" τῆς ἡν ἑκαστηρίου, 1943].

13 Μαΐου 1941

Σεργιανίσαμε κι άλλο την πόλη. Όλοι οι δρόμοι είναι καθαροί και τα κτίρια ωραία. Τα ωραιότερα που έχω δει. Οι άνθρωποι πολύ ευγενικοί, και τίμιοι. Δεν παίρνουν χρήματα αν δεν γράψουν το ποσό στο χαρτί.

Οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι όμορφα. Είναι αλήθεια ωραίος λαός, μα δεν έχουν ιδέα πώς περιποιούνται τα άλογα. Είναι όλα τους αδύνατα και γέρικα. Φαίνεται πως τα καλύτερα τα έχουν πάρει στο μέτωπο.

Όποιος είναι άρρωστος πρέπει να έλθει στην Ελλάδα. Είναι πραγματική τόνωση. Βασιλικός, θυμάρι, λεβάντα φυτρώνουν παντού. Έχουν θαυμάσιο άρωμα. Παντού υπάρχουν μάρμαρα. Λόφοι από μάρμαρα και άλλες πέτρες. Κι εδώ βρῖσκεις Εγγλέζικη χλόη και αγριόχορτα.

Ανεβήκαμε να δούμε τα ερείπια του Παρθενώνα. Μεγάλες κολώνες από μάρμαρο. Απ' την κορυφή βλέπει κανείς όλη την πόλη.

Από το Ημερολόγιο Πολέμου του Harold Loftus, Νέα Ζηλανδία

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΟΧΙ - Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ

Για τον Χίτλερ δεν ήταν νοητό να μείνει τρωτή η νότια πλευρά του στα Βαλκάνια, εν όψει της προσχεδιασμένης εισβολής του στη Ρωσία. Οι συνεχείς ήττες του Μουσσολίνι τον ανάγκασαν τελικά να επιτεθεί κατά της Ελλάδος. Στον άνισο αυτόν αγώνα οι Έλληνες εβοηθήθηκαν από ένα συμβολικό μεν αλλά καλά εξοπλισμένο σώμα που συνίστατο από Άγγλους, Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς, το “Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα”.

Στις 6 Απριλίου 1941 ο κόσμος όλος μάθαινε κατάπληκτος την εκ των νότων επίθεση της Βέρμαχτ. Ο αγκυλωτός σταυρός εσφράγιζε με αίμα την παντέρμη χώρα των ηρώων. Είχε σημαίνει η ώρα του δεύτερου ΟΧΙ.

Τα χαράματα στις 7 Απριλίου όλος ο ουρανός είναι μαύρος απ’ τον καπνό, το πετρέλαιο που καίγεται. Ξεσκισμένα μαύρα σύννεφα πλένε πάνω απ’ την Ακρόπολη. Εκεί είναι ένας Παρθενώνας μαύρος σαν τα κτίρια των βορεινών τόπων. Γέμισαν καραβάνια οι δρόμοι. Είναι οι πρόσφυγες του βομβαρδισμένου Πειραιά. Όλος ο κόσμος του επινείου θέλει ν’ ανέβη στην Αθήνα. Οι δρόμοι είναι πλημμυρισμένοι –κάρα, αυτοκίνητα, πεζοί. Κουβαλούνε έναν μπόγο ρούχα, τα παιδιά τους, ένα στρώμα, μια σκάφη. Στεγνά, αγριεμένα πρόσωπα.

Ηλίας Βενέζης, ΩΡΑ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο ελληνικός στρατός προβάλλει σθεναρή αντίσταση στα οχυρά της Μακεδονίας, αλλά τελικά υποκύπτει. Η ελληνική κυβέρνηση και ο βασιλεύς καταφεύγουν στην Κρήτη. Τα συμμαχικά στρατεύματα εκκενώνουν την κυρίως Ελλάδα.

27 ΑΠΡΙΛΙΟΥ: ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το τέλος

Ξαφνικά λίγες ώρες πριν από το τέλος, ένα καταθλιπτικό πέπλο σιωπής σκέπασε την πόλη. Όχι πια βιαστικά φορητά να φουλάρουν μέσα στους δρόμους, όχι πια αντιαεροπορικές ριπές πάνω από τα κεφάλια μας, όχι πια σειρήνες να στριγγλίζουν, όχι πια ομιλίες, όχι πια γέλια. Μόνο ησυχία, ένας εφιάλτης από ησυχία σαν νάσουν νεκρός κι ακόμα να ζούσες, σαν νάταν αυτά τα τείχη της ίδιας σου της πόλης, αλλά εσύ, που τα κοίταζες, να μην ήσουν πια εκεί... Και μέσα στην τεταμένη, αφύσικη σιωπή, άκουσα πέρα στο βάθος το απόμακρο μουνγκρητό των τάνκς. Ήταν το τέλος! Σηκώθηκα από την καρέκλα μου και πήγα στο παράθυρο απέναντί μου. Κοίταξα για λίγο αυτόν τον βράχο της Ακροπόλεως, το καμάρι μας και ιερή κληρονομιά μας, και ατενίζοντας την εκθαμβωτική του ομορφιά με φόντο τον λαμπερό ουρανό, είδα τη σβάστικα να ξεπροβάλλει πάνω από το βορεινό του Πρόχωμα. Αργά έκλεισα τα γαλάζια μας παντζούρια. Άκουσα το τρίξιμο από χιλιάδες άλλα παράθυρα

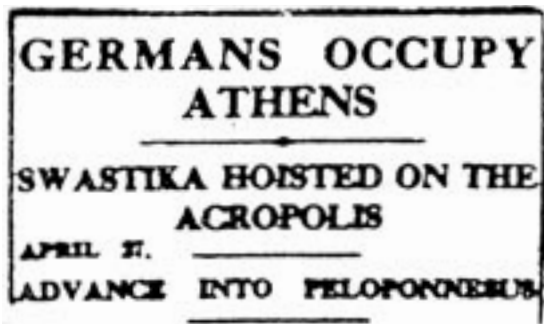
που έκλειναν μαζί με το δικό μου, και ενώ τα δάκρυα άθελα κυλούσαν στα μάγουλά μου, ένοιωσα τον σπαρακτικό λυγμό ενός έθνους που είχε χάσει την ελευθερία του.

Καίτη Αργυροπούλου, FROM PEACE TO CHAOS

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

“Οι Γερμανοί καταλαμβάνουν την Αθήνα.
Η σβάστικα υψώνεται στην Ακρόπολη, 27 Απριλίου.
Προέλαση στην Πελοπόννησο”. Από αγγλική εφημερίδα της εποχής.

“Η σημαία μας κατεβαίνει!”

...Κι έξαφνα –θα ήταν ή ώρα δέκα παρά τέταρτο– η πνιγμένη φωνή ενός παιδιού ή μιας υπηρέτριας, που απαρατήρητη είχε ανέβει στην ταράτσα, έφερε μια καινούργια, την μεγαλύτερη συγκίνηση στον σιωπηλό αυτό κύκλο: “Στην Ακρόπολι!... η σημαία μας κατεβαίνει!”. Αληθινά εκείνη την στιγμή οι δύο πρώτοι σύννοι, που ανέβηκαν στην Ακρόπολι –τα ονόματά τους, ίλαρχος Γιακόμπυ και υπολοχαγός Έλσονις, πρέπει να μείνουν στην ιστορία μας–, κατέβαζαν την γαλανόλευκη και ύψωναν στην θέση της την κόκκινη σημαία με τον μαύρο αγκυλωτό σταυρό, την σημαία του μίσους και της τυραννίας, για να αναγγείλουν αμέσως έπειτα με ένα τηλεγράφημα στον Χίτλερ το κατόρθωμά τους: “Υψώσαμε την Γερμανική σημαία επί της Ακροπόλεως. Χάιλ μάν Φύρερ!”. Λίγα λεπτά αργότερα ακουγόταν πάλι από το ραδιόφωνο ο απαράμιλλος Ύμνος του Μαντζάρου και του Σολωμού, σαν να ήθελε η Ελλάς να αποχαιρετήσει τα παιδιά της.

Αχιλλεύς Κύρου, ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΙ ΝΙΚΗΤΑΙ

“Ακρόπολη, 27 Απριλίου 1941, ώρα περίπου 9.45 π.μ. Γερμανικό στρατιωτικό απόσπασμα, με την ορμή του νικητή, φθάνει στο τέλος της προσπάθειάς του. Σε λίγες στιγμές θα έχει υψώσει το κόκκινο και μαύρο λάβαρο της νίκης του”.

Βασίλειος Χ. Πετρόκος,

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1941

Centre de Recherches et d'Etudes Historiques de la Seconde Guerre Mondiale, Bruxelles. Ανακοίνωση Jean-Louis Roba, Βέλγιο

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

27 Απριλίου

Τηλεφωνώ στον Φελίτσην στο θέατρο. “Τι γίνεται;” τον ρωτώ. Και παίρνω αυτή την απάντηση: “Βγήτε να δήτε την Ακρόπολη και να καταλάβετε τι γίνεται”. Βγαίνω στο μπαλκόνι μου και βλέπω: – ο Αγκυλωτός Σταυρός κυματίζει μπροστά στον Παρθενώνα στο ίδιο κοντάρι που ως χθες κυμάτιζε η Ελληνική Σημαία. Δεν μπορώ να πω τι νοιώθω. Ένα κενό, ένα βουβό κενό μέσα μου...

Από το ημερολόγιο του Αιμίλιου Βεάκη
60 ΧΡΟΝΙΑ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ, εισαγωγή Αλέξη Σολομού

Centre de Recherches et d'Etudes Historiques de la Seconde Guerre Mondiale, Bruxelles. Ανακοίνωση Jean-Louis Roba, Βέλγιο

Βάσος Π. Μαθιόπουλος, ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Βασίλειος Χ. Πετρόκος,
ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

Από το αρχείο του Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδος

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Πυροβολήσανε τον αγκυλωτό σταυρό

Κυριακή 27 Απριλίου

Σήμερα το πρωί στις 8.10 μπήκανε στην Αθήνα. Μιαν Αθήνα έρημη. Στις 12.30 σοκ. Οι πρώτες λέξεις στα γερμανικά. Η Τ. κλείνει το ραδιόφωνο και τρέχει να κρυφτεί. Λέγεται πως Έλληνες στρατιώτες πυροβολήσανε τον αγκυλωτό σταυρό, την ώρα που τον στήνανε πάνω στην Ακρόπολη και τον ρίζανε.

Ροζέ Μιλλιέξ, ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Κάιρο, Κυριακή. Του ειδικού απεσταλμένου μας:

Ο Κώστας Κουκίδης, Έλληνας στρατιώτης, φύλαγε την γαλανόλευκη ελληνική σημαία στην Ακρόπολη, στην Αθήνα, όταν μια ομάδα από ναζί τον πλησίασε. Κρατούσαν την σβάστικα στα χέρια τους. “Κατέβασε τη σημαία”, του είπαν, “και ανέβασε τη δική μας”. Ο Κώστας δεν ήξερε τη γλώσσα τους μα κατάλαβε. Έσφιξε τα δόντια του, έλυσε το σκοινί και αργά άρχισε να κατεβάζει την γαλανόλευκη. Αμίλητος... Ύστερα κοντοστάθηκε για μια στιγμή, κάρφωσε τα μάτια του στον Γερμανό επί κεφαλής και απότομα μ’ ένα σάλτο βρέθηκε στο διπλανό βράχο, τυλίχτηκε με τη σημαία και ρίχτηκε στο κενό. Διακόσια μέτρα βάθος.

Εφημερίδα Daily Mail, Λονδίνο 9.6.1941

Οι Γερμανοί στην Ακρόπολη

Η σημαία-σάβανο

Η θυσία του Κώστα Κουκίδη

Δεξιά ο Παρθενώνας, αριστερά οι Καρυάτιδες. Από την ελιά της Αθηνάς οι Γερμανοί αντικρύζουν στο ακραίο σημείο του βράχου της Ακρόπολης που δεσπόζει της πόλης, τη γαλανόλευκη σημαία που θ’ αντικατασταθί από τον αγκυλωτό σταυρό.

Ένας Εύζωνας φρουρεί ακουμπισμένος στο κοντάρι της σημαίας. Είναι παιδί του λαού. Βυθισμένος σε σκέψεις βλέπει αυτές τις πράσινες στολές να προχωρούν. Σαν έφθασαν λίγα μέτρα από κει που στέκεται, κατεβάζει μόνος του τη σημαία. Την τυλίγει γύρω του. Ο αξιωματικός πλησιάζει άκαμπτος. Κι εκείνος βαστάει μια σημαία, πλαισιωμένη με άσπρο, σφραγισμένη με την μαύρη σβάστικα.

Τότε, μ’ ένα πήδημα, ο Έλλην στρατιώτης σκαρφαλώνει στο παραπέτο. Κανείς δεν ξέρει τι φωνάζει. Πυροβολισμοί ακούγονται. Παραπατάει. Σφίγγει απάνω του τη σημαία που τον τυλίγει.

Οι Γερμανοί σκύβουν πάνω από το κενό: 60 μέτρα πιο κάτω κείτεται ο Εύζωνας, διαμελισμένος πάνω στο βράχο, σκεπασμένος με το σάβανο που διάλεξε.

Costa de Loverdo, LA GRECE AU COMBAT

Το ελληνικό φιλότιμο

Ήταν το φιλότιμο που έδινε αντοχή, θάρρος, έμπνευση και ηρωική έξαρση σε όλο τον λαό μας. Επιγραμματικά το πνεύμα του μας τώδωσε σ’ ένα λαμπρό κομμάτι του ένας από τους καλύτερους, τους νέους λαογράφους μας: “Τις πρώτες εκείνες μαύρες μέρες της σκλαβιάς του 1941 ακούστηκε παντού ότι ο Εύζωνος που φύλαγε φρουρός τη σημαία μας στην Ακρόπολη, μόλις είδε τους Γερμανούς να παίρνουν την Αθήνα, έδωσε τη λύση που ταίριαζε στο ρόλο του και στο φιλότιμό του: Διπλώθηκε τη σημαία και πήδησε κάτω από τον Ιερό Βράχο σώζοντας την τιμή του συμβόλου που φρουρούσε”. Ήταν αληθινό το πήδημα εκείνο ή ήταν μονάχα θρύλος που όμως ο λαός τον καμάρωνε και τον χαιρόταν σαν σίγουρη ιστορική πράξη; Δεν ξέρω. Ξέρω όμως τούτο: Αν υπήρξε μόνο θρύλος με ανύπαρκτη ιστορική βάση, διόλου δεν χάνει την αξία του ηρωισμού που εκφράζει. Γιατί αν υπήρξε αληθινό ιστορικό γεγονός το περιστατικό εκφράζει την ηρωική ψυχή ενός ατόμου, ανταξίου στην περίπτωση. Αν όμως υπήρξε θρύλος ανύπαρκτος στην ιστορία, τότε το πράγμα εκφράζει όχι ενός ατόμου αλλά ενός λαού την ηρωική ψυχή. Τον βαθμό του ψυχικού πολιτισμού ενός λαού τον κρίνουμε από τα ιδανικά που λειτουργούν σαν ελατήρια των πράξεων και των ιδεών του... Και στο περιστατικό εκείνο του θρύλου της Ακροπόλεως έχουμε την έκφραση μιας θερμής πίστης που σχεδόν ισοδυναμεί με πράξη...

Π. Δ. Μουτσόπουλος, περιοδικό Νέα Εστία, Χριστούγεννα 1955

“Χίτλερ: Βλέπεις, λουπόν, πως τα έχασες όλα. Ελλάδα: Την ψυχή μου όμως όχι”.

Αναδημοσίευση από το αγγλικό περιοδικό Punch. Εφημερίδα Weekly News, Νέα Ζηλανδία, 7.5.1941.

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Δύο ανέκδοτες μαρτυρίες

Ήμουνα αυτόπτης μάρτυς. Ήμουνα στο άγαλμα του Διογένη, πουλούσα τσιγάρα. Ήμουνα έντεκα χρονών παιδί. Και την ώρα ακριβώς που είχε πέσει το βλέμμα μου απάνω στην Ακρόπολη –διότι είμαι γέννημα ανάθεμμα βεβαίως, γεννημένος στο Θησείο– λοιπόν την ώρα που έπεφτε το παιδί και χτυπούσε στους βράχους τόβλεπα αυτή την ώρα ακριβώς, με τη σημαία τυλιγμένο.

Ήταν 27 Απριλίου, την ημέρα που ήρθαν οι Γερμανοί να κατεβάσουν την Ελληνική σημαία... Ναι, έτρεξα να πλησιάσω στο σημείο αυτό. Ναι, ναι, ναι, ναι. Και δεν μπορούσα να μπω εγώ εκεί μέσα... Το παιδί... τρέξαν, χάλασε ο κόσμος, έγινε σεισμός εκείνη την ώρα που είδαν το παιδί, όλος ο κόσμος αναστατώθηκε. Πού να πάω εγώ, παιδάκι τότε, να χωθώ εκεί μέσα στη στοά της Ακροπόλεως, να μαζέψω... να προσφέρω κάτι. Απλώς επήρα τα πράγματα και έφυγα. Σκοτώθηκε εκείνη την ώρα. Αφού κομματιάστηκε στον αέρα. Χτύπησε στους βράχους της Ακροπόλεως και εκτινάχτηκε. Το θυμάμαι, το βλέπω σαν να το βλέπω τώρα. Αυτό το πράγμα δεν πρόκειται να φύγει ποτέ από τα μάτια μου, μόνο όταν πεθάνω.

Προφορική μαρτυρία του Κυριάκου Γιαννακόπουλου από το πρόγραμμα “Σαν Παραμύθι”, ET1, 26.4.2000

Ήμουνα τότε επτά χρονών. Μέναμε ακριβώς κάτω από την Ακρόπολη. Εκείνη την ημέρα στις 27 Απριλίου –μια μέρα ηλιόλουστη με καθαρότατο ουρανό– ο πατέρας μου είχε απαγορεύσει και στον αδελφό μου και στη μητέρα μου να βγούνε από το σπίτι. Εγώ ήμουνα στην ταράτσα, ήταν το πιο ψηλό σπίτι και έπαιζα με το αυτοκινητάκι μου. Ξαφνικά βλέπω ένα σώμα, μάλλον πρέπει νάταν τσολιάς, να πέφτει από την Ακρόπολη και να χτυπιέται στους βράχους. Κατέβηκα κάτω και το ανέφερα στον πατέρα μου, ο οποίος βέβαια μέσα στη σύγχυση τη στιγμή που μπαίναν οι Γερμανοί, κάπως δεν με πίστεψε. Μετά δεκαπέντε μέρες έρχεται και μου λέει: “Μικρέ, είχες δίκιο. Το είπε το BBC”.

Αλλά έχω και μια άλλη μαρτυρία να καταθέσω. Εμείς παίζαμε στο θέατρο του Διονύσου όλη την Κατοχή. Και θυμάμαι ότι οι γείτονες το ξέρανε και αφήνανε εκεί στο βράχο κάτω από τη σπηλιά του Σωκράτη ένα εικονισματάκι με ένα καντήλι και λέγανε: “Για τον τσολιά που έπεσε με τη σημαία την ημέρα που μπήκαν οι Γερμανοί”.

Αυτό σημάδεψε τη ζωή μου. Ήτανε κάτι το συγκλονιστικό. Μπορώ να πω δηλαδή ότι η αρχή της έννοιας “πατριδα” δημιουργήθηκε μέσα μου σε πολύ μικρή ηλικία.

Προφορική μαρτυρία του Στάθη (:) Αρβανίτη από το πρόγραμμα “Σαν Παραμύθι”, ET1, 26.4.2000

Ο φρουρός της Γαλανόλευκης Κατοχικό ποίημα του Ευσκίου Πεύκη

Σαν μπήκαν στην Αθήνα των Γερμανών τα στίφη,
βρήκαν κλειστές τις πόρτες, τις στράτες αδειανές.
Φωλιάζοντας ο πόνος εις των Ρωμιών τα στήθη,
εβούβανε τις γλώσσες, έπνιξε τις φωνές.

Μα η Γαλανή Παντιέρα επάνω στον ιστό της
ψηλά στον Παρθενώνα
μ’ ένα τσολιά λεβέντη, φρουρόν εις το πλευρό της
κυμάτιζεν ακόμα!

Στον ιερό το χώρο της δόξας της παλιάς
με τ’ όπλον εις τον ώμο βηματίζε ο τσολιάς
κι εκεί μες στα συντρίμια των δοξαστών μαρμάρων
τούπαν πως η Ελλάδα
βρίσκεται τώρα σκλάβα
στα χέρια των βαρβάρων!

Τον Ούνων η αντάρα στην ακοή του φθάνει,
δαγκώνοντας τα χείλη γονάτισε στη γη
μπροστά εις την Σημαία κι ωρκίσθη “να πεθάνη,
αν από τον ιστό της εκείνη κατεβή”.

Σαν τέλειωσε τον όρκο επρόβαλε από πέρα
Ούνος επιλοχίας και δίνει προσταγή:
– Τσολιά, τη Γαλανή σου, κατέβασε, Παντιέρα,
η Σβάστικα του Φύρερ επάνω ν’ ανεβή...

Εις του φρουρού τα στήθη σα νάμπηξε μαχαίρι,
μ’ αγριεμένο μάτι κοιτά το Γερμανό
και με θυμό του λέει: – Με το δικό μου χέρι,
των Σημαιοών τ’ αστέρι
εγώ δεν κατεβάζω από τον ουρανό...!

Τη Γαλανή Παντιέρα κατέβασαν οι ξένοι
και ο τσολιάς την παίρνει με δάκρυ, με λυγμό,
σκύβει και τη φιλάει, τριγύρω του τη δένει
και πέφτει στο γκρεμό!

Την ώρα αυτή φωνάζει η Αθηνά από πέρα:
– Γενναίο παλικάρι, στον όρκο σου πιστό,
τώρα γλυκοκοιμήσου, γρήγορα θάρρη η μέρα,
τη Γαλανή Παντιέρα
και πάλι ν’ ανεβάσης σε πιο ψηλόν ιστό!

Αναζοίνωση Μανόλη Ναυπιλιώτη

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Τραγούδια της Κατοχής

Μέσ' στην Ακρόπολι δεν είχε κυματίση
Άλλη σημαία από την Ελληνική
Μα οι φασίστες ήρθαν τώρα κι έχουν στήσει
Ξένη σημαία Ιταλική-Γερμανική.

Ελλάδα τιμημένη
Πατριίδα δοξασμένη
Ποιος τόλιπιζε ποτέ να σκλαβωθείς
θαρθή όμως μια μέρα
που πάλι με αέρα
θα τρέξουμε να ελευθερωθής
και τότε πια θα ζούμε όλοι
ενωμένοι κ.λπ.

Έτσι τραγουδούσε η Αθηναϊκή Νεολαία απ' την αρχή της Κατοχής το στήσιμο των ξένων σημαιών στην Ακρόπολι, απάνω στο σκοπό ενός γνωστού ταγκό της εποχής στο "Αυγές και μεσημέρια χειμώνες καλοκαίρια, εγώ θα σ' αγαπώ κ.λπ."

Δημ. Σ. Σούτζος, ΕΜΒΑΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΩΔΙΕΣ

Με την ψυχή γιομάτη πίκρα

...Λίγες γραμμές γραμμένες απ' την ίδια την αγωνιζομένη Αθήνα μέσ' στον "παράνομο τύπο" της Κατοχής. Και πρώτα-πρώτα πώς αντίκρουσαν την Αθήνα τους οι πολεμιστές της Αλβανίας γυρίζοντας απ' το μέτωπο... Αντιγράφουμε ένα απόσπασμα από την παράνομη εφημερίδα "Ο Προμαχών".

"...Γυρίσαμε από Βορρρά με τα τιμημένα ράκη μας και την ψυχή γιομάτη πίκρα... Με το φαρκάκι στην καρδιά και το κορμί σακατεμένο... γυρίσαμε στην Αθήνα για ν' αντικρούσουμε τους δρόμους της, τους δρόμους της γλυκειάς μας Αθήνας να είναι γιομάτοι από γκριζοπράσινες ξενικές στολές, και πάνω στην Ακρόπολι τη σημαία μας, τη δοξασμένη Ελληνική σημαία, το λατρευτό μας σύμβολο, ανάμεσα σε δυο μισητές πατσαβούρες, σαν το Χριστό εν μέσω δύο ληστών. Νοιώθαμε όλο τον πόνο του αδικημένου και την κατάπτωση του προδομένου.

Κι όμως κάτι μέσα μας μάζ έλεγε ότι δεν ετελείωσαν όλα... Κι αυτό το κάτι ήταν το συναίσθημα ότι 'Νικηταί είμαστε εμείς'".

Δημ. Σ. Σούτζος, Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Οι στρατιωτικές δυνάμεις των κατακτητών στην Ακρόπολη

Με την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα τα μουσεία της βρέθηκαν σχεδόν άδεια, τουλάχιστον οι αίθουσες έκθεσης. Πολλά αρχαία δεν μπόρεσε η Υπηρεσία να τα τοποθετήσει σε κρύπτες και τα προστάτευσε είτε μέσα στις αίθουσες των μουσείων είτε στις αυλές, σκεπάζοντάς τα με σακιά γεμάτα άμμο. Από τα τρία αρχαιολογικά μουσεία της Αθήνας, Κεραμεικού, Ακροπόλεως, Εθνικό, το πρώτο άνοιξε πάλι έπειτα από απαίτηση των Γερμανών αρχαιολόγων, οι οποίοι ήθελαν να συνεχίσουν τις μελέτες τους και να το επιδεικνύουν στα στρατεύματά τους ως έργο γερμανικό. Το μουσείο είχε χτιστή με δαπάνες γερμανικής εταιρείας και είχε παραδοθή στο Ελληνικό Κράτος την Πέμπτη, 27 Οκτωβρίου 1938, με την ευκαιρία των εορτών των 100 χρόνων της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Τον πανηγυρικό λόγο εκ μέρους της Υπηρεσίας είχε εκφωνήσει ο Σπυρίδων Μαρινάτος...

...Η Ακρόπολη υπήρξε ο χώρος όπου, χωρίς σοβαρές βλάβες των μνημείων, εκδηλώθηκε σε όλη της την έκταση η αυθαιρεσία των κατακτητών. Πλήθος μικρών ζημιών καταγγέλονταν σχεδόν καθημερινά από τον Μηλιάδη (Διευθυντή της Ακρόπολης), χωρίς να είναι δυνατή οιαδήποτε θεραπεία, είτε από το εντελώς ανίσχυρο Υπουργείο είτε από τις αομόδιες γερμανοϊταλικές Υπηρεσίες. Οι Γερμανοί και Ιταλοί, στρατιώτες και αξιωματικοί, βρισκόνταν έξω από κάθε δυνατότητα ελέγχου της. Επειδή είχε θεωρηθεί ως το κατ' εξοχήν μνημείο της αρχαίας Ελλάδος, όλοι οι ξένοι στρατιωτικοί τη θεωρούσαν ως τον τόπο που έπρεπε να επισκεφθούν και να φωτογραφίσουν. Επειδή όμως αποτελούσε, μαζί με τον Λυκαβηττό, υψηλό σημείο της πόλης, ήταν και τόπος ιδανικός για εγκατάσταση αντιαεροπορικών πυροβόλων και προβολέων.

Τον Ιούλιο του 1941 οι Γερμανοί τοποθέτησαν αντιαεροπορικά πυροβόλα στην Ακρόπολη. Απομακρύνθηκαν μετά από έντονες διαμαρτυρίες των Ελληνικών Αρχών. Τον επόμενο μήνα, στις 30 Αυγούστου, Ιταλοί στρατιώτες μετέφεραν στον Βράχο όλμους, πυροβόλα και πυρομαχικά, χωρίς να κάμουν μόνιμες εγκαταστάσεις, γιατί έπειτα από λίγες ώρες αποχώρησαν. Νέα έλευση Ιταλών, περίπου εκατόν πενήντα στρατιωτών με βαρύ οπλισμό, όλμους και πυροβόλα, στις 2 Οκτωβρίου. Κατά την επιχείρηση αυτή κατασκευάστηκαν και τοιμεντένιες βάσεις για τους προβολείς. Κατά τις μαρτυρίες που σώζονται, οι στρατιώτες αυτοί και οι εγκαταστάσεις τους απομακρύνθηκαν εντελώς από την Ακρόπολη στα τέλη Φεβρουαρίου του 1942.

Η μόνιμη παραμονή στρατιωτικών στην Ακρόπολη είχε γενικότερες δυσμενείς συνέπειες για τα μνημεία. Οι Ιταλοί πρώτοι κατέλαβαν το μουσείο και αφού ερευνήσαν το γραφείο του Διευθυντή (22 Ιανουαρίου 1942) εγκαταστάθηκαν

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

σ' αυτό. Στις αίθουσες των αρχαϊκών αετωμάτων εγκατέστησαν το πλυντήριο τους και το μαγειρείο και το υπόλοιπο μουσείο μεταβλήθηκε σε στρατώνα. Ο Βράχος έγινε στρατιωτική περιοχή, όπου οι στρατιώτες χρησιμοποιούσαν τα πολεμικά μηχανήματα χωρίς φροντίδα για τον τόπο. Άναβαν φωτιές για το πρόχειρο φαγητό τους, βρώμιζαν τα μνημεία με βενζίνες, πετρέλαια και μηχανέλαια και, όπως ήταν φυσικό, μεταχειρίζονταν τα απόμειρα σημεία της Ακροπόλεως για αποχωρητήρια. Μαρτυρείται μάλιστα πως ούτε ο Παρθενώνας ούτε τα Προπύλαια γλύτωσαν από τη χρήση αυτή. Στους Έλληνες αρχαιολόγους φοβερή εντύπωση έκανε η φωτογράφιση Ιταλών στρατιωτών αγκαλιά με τις Κόρες του Ερεχθείου...

...Η Ακρόπολη είναι ο τόπος για τον οποίο έχουμε τις περισσότερες επίσημες και συνεχείς πληροφορίες. Ο Γιάννης Μηλιάδης, Διευθυντής της από τον τέλους Ιουλίου του 1941, προσπαθούσε να επιβάλει την τήρηση των κανονισμών, ανίσχυρος όμως και αδύναμος, έβλεπε να εξευτελιζονται τα μνημεία και η Υψηρασία. Οι φωτογραφίες, κυρίως στο Ερέχθειο με τις Κόρες, τα χαράγματα και οι επιγραφές στους λίθους, η είσοδος στον χώρο από απαγορευμένα σημεία, οι διαταγές των εκεί στρατιωτικών, που αναιρούσαν τις διαταγές της Υψηρασίας, η εξαχρείωση μερικών φυλάκων, που συνεργάζονταν με Ιταλούς και Γερμανούς της φρουράς εντελώς φανερά για χρηματισμό, η θραύση από τους στρατιωτικούς αρχαίων λίθων, οι κλοπές θραυσμάτων για ενθύμιο, οι ομαδικές ερωτικές συναντήσεις των ξένων στρατιωτών με Ελληνίδες μέσα στα μνημεία, μάλιστα στο κάπως προφυλαγμένο από τα βλέμματα Ερέχθειο, αποτελούσαν καθημερινά περιστατικά ενός αδιεξόδου κατάλυσης κάθε κανόνα. Όταν την 1 Σεπτεμβρίου 1941 Ιταλός στρατιώτης άρχισε να χαράζει με σφυρί και σμίλη, επάνω σε αρχιτεκτονικό μέλος της Ακροπόλεως, το φασιστικό έμβλημα, έτρεξε ο Μηλιάδης να τον πληροφορήσει ότι επάνω στα

αρχαία μάρμαρα δεν επιτρέπεται να χαράζονται νεώτερα σημεία. Ο Ιταλός απάντησε "ότι αντιθέτως κατά την ιδιότητά του θεωρία προέπει να επιτρέπεται ιδιαίτέρως η χάραξις του 'genio' τούτου"...

Βασίλειος Χ. Πετράκος, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

Από αέρος: "Η Ακρόπολη ελάχιστα εντυπωσιακή"

29.4.1941

...Αεροδρόμιο Μεγάρων: οι αλεξιπτωτιστές μαζί με πολλούς αιχμάλωτους Εγγλέζους στις εργασίες του αεροδρομίου...

...Κατεύθυνση Αθήνα. Πειραιάς: 12 ατιμόπλοια καταστράφηκαν. Ένα ατιμόπλοιο εξεοργή, ζημιές σε αρκετά σπίτια. Καταστροφικές ζημιές στις εγκαταστάσεις του λιμανιού. Δουλειά της JU 88. Η πόλη του Πειραιά σκέτος σκουπιδοτοπος. Το ίδιο και η Αθήνα. Η Ακρόπολη από τον αέρα, ακόμα και σε χαμηλή πτήση, ελάχιστα εντυπωσιακή.

Από το πολεμικό ημερολόγιο του στρατηγού Wolfram von Richthofen Ανακοίνωση Gerd Stamp, Γερμανία

Γερμανοί ανταποκριτές στον Παρθενώνα: Μία άποψη

Παρά τη ζέση οι πλατείες είναι γεμάτες κόσμο. Γερμανικές, Ιταλικές και Ελληνικές στολές σε ένα πολύχρωμο ανακάτεμα. Οι κοινωνικές αντιθέσεις είναι σκληρές. Πλούσιες Ελληνίδες, φανταχτερά στολισμένες, σουλατσάρουν ανέμελα εδώ και κει, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των ανθρώπων είναι ντυμένη φτωχικά.

Το εμπόριο στους δρόμους ανθίζει άναρχα. Κάθε τόσο και λιγάκι μας ακολουθεί αυτό το σκυλόλι. Θα μπορούσε κανείς να μην κάνει τίποτε άλλο ολόκληρη τη μέρα, παρά να αφήνει να του γυαλίζουν τις μπότες αυτοί οι φωνακλάδες. Τα τραμ ξεχειλίζουν κόσμο, παιδιά και ενήλικι κάθονται ακόμα και στους προφυλακτήρες των βαγονιών.

Πάνω από όλον αυτό το θόρυβο της αγοράς και πάνω από αυτό το εμπορικό πνεύμα η Ακρόπολη ατενίζει μεγαλόπρεπα την πόλη.

Περνώντας από το έντονα πεταλόσχημο θέατρο του Διονύσου, ανεβαίνουμε στο λόφο, όπου βρίσκονται τα ερείπια των μεγαλόπρεπων κάποτε ναών.

Οι πολύτιμοι κίονες του Παρθενώνα στέκονται ογκώδεις μπροστά μας. Ήταν ο ναός των Παρθένων αφιερωμένος

"Γερμανοί στρατιώτες ποζάρουν για μια αναμνηστική φωτογραφία μπροστά στον Παρθενώνα, 1941". Mark Mazower, INSIDE HITLER'S GREECE

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

στην πολιούχο θεά Αθηνά. Ο θεατής αντιδρά με θαυμασμό στην αρχιτεκτονική του αρμονία. Οι μορφές στην πρόσταση του Ερεχθείου είναι έξοχες! Το πνεύμα της αρχαιότητας εγκαταστάθηκε σε ένα άφθαρτο μνημείο.

Μόνο εδώ θα μπορούσε να ζήσει και να δράσει ένας Περίκλης. Πού στον κόσμο έχτισαν οι άνθρωποι πιο αντάξιους ναούς για τους θεούς τους; Ποια δύναμη της κοσμοθεωρίας μας μιλάει από αυτές τις πέτρες;

Πέρασαν αιώνες και όμως –αυτά τα υπερήφανα ερείπια κάνουν μέσα από το μεγαλείο τους τη γη να γυρίζει!

Και όμως πόσο μίζερο είναι αυτό το πλήθος των μικροεμπόρων εκεί κάτω! Πουλούν φτηνά αντίγραφα πατρογονικών μνημείων πολιτισμού, πιθηκίζουν τον αγγλικό και γαλλικό πολιτισμό, γιατί οι ίδιοι είναι ανίκανοι να ζήσουν δημιουργικά. Έπρεπε να έρθουν πρώτα Γερμανοί ερευνητές και λόγιοι για να αποκαλύψουν στον υπόλοιπο κόσμο τον μεγάλο πολιτισμό των αρχαίων Ελλήνων.

Με κατάνυξη και σκεπτικοί επιστρέφουμε στην πόλη. Αηδιασμένοι από τις φωνές των εμπόρων και των λούστρων εγκαταλείπουμε γρήγορα την Αθήνα.

SPRUNG ÜBER KRETA, Εντυπώσεις από πολεμική ανταπόκριση των Günther Müller και Fritz Scheuring

Αρχαιολογικοί οδηγοί για τους Γερμανούς στρατιώτες

Όπως προκύπτει από τις επιστολές του Schönebeck (αρχαιολόγου, προϊσταμένου της γερμανικής Υπηρεσίας Προστασίας των Μνημείων της Τέχνης), μία από τις πρώτες του φροντίδες ήταν η σύνταξη και κυκλοφορία σύντομων αρχαιολογικών οδηγιών για τα μνημεία της Αθήνας και τα σπουδαιότερα της υπόλοιπης Ελλάδος, για χρήση των Γερμανών αξιωματικών. Η πρωτοβουλία ήταν καθαρά δική του, όπως και η πραγματοποίηση του σχεδίου. Βοηθήθηκε από εξέχοντες αρχαιολόγους της εποχής και το κύριο βάρος της συγγραφής είχαν οι Ernst Kirsten και Wilhelm Kraiker. Οι οδηγοί αυτοί αποτελούνταν από 4 έως 8 σελίδες μεγάλου σχήματος (21.5x29 εκ.), σε δημοσιογραφικό

χαρτί της χειρότερης ποιότητας, που σήμερα έχει γίνει σχεδόν καφετί και θρυμματίζεται.

Η έκδοση και η εκτύπωση γινόταν στην Αθήνα: “Herausgegeben von Militärbefehlshaber Griechenland, Referat Kunstschutz. Druckerei ‘Hestia’, Meissner und Co., Hippokratius 13, Athen”. Τυπώθηκαν, όσο γνωρίζω, είκοσι ένα τεύχη... ...που αποτέλεσαν τον πυρήνα του διάσημου γερμανικού αρχαιολογικού οδηγού της Ελλάδος Griechenlandkunde, των Kirsten και Kraiker.

Βασίλειος Χ. Πετρόκος, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

“Ο Χριστός μεταξύ των δύο ληστών”

Στας 23 Ιουνίου 1941 θα εγίνετο “θριαμβευτική” παρέλασις των Ιταλών. Διέταξαν τους Αθηναίους, που κατοικούσαν στην περιοχή όπου θα εγίνετο η παρέλασις, να κλεισθούν στα σπίτια των, να κλείσουν ερμητικά τα παραθυρόφυλλα και απηγόρευσαν σε οποιοδήποτε Έλληνα να βρίσκεται στα πεζοδρόμια, στις ταράτσες, στα μπαλκόνια.

Με την στρατιωτική των αυτή παρέλασι, οι Ιταλοί συνεδύσαν δύο πρόστυχες ιεροσυλίες. Πρώτα επήγαν επάνω στην Ακρόπολη, να στήσουν και αυτοί την “Τρικολόρα” των, δίπλα στην σημαία του αγκυλωτού σταυρού. Και επειδή ήταν και θα μείνουν αθεράπευτα ανόητοι, εμφαντάσθηκαν ότι θα εμείναν την λύσσα του Ελληνικού Λαού, για την ιεροσυλία αυτή, φροντίζοντας να στήσουν και ένα τρίτο ιστό, επάνω στον οποίον ύψωσαν οι ίδιοι την Ελληνική σημαία. Έμεινε έκτοτε η δυστυχημένη Γαλανόλευκη, υποχρεωτικά, επί τρισήμισυ σχεδόν χρόνια επάνω στον Ιερό Βράχο μεταξύ της Γερμανικής και της Ιταλικής σημαίας, “ο Χριστός μεταξύ των δύο ληστών”, όπως χαρακτηριστικά έλεγε από τότε η Ελληνική θυμοσοφία. Ο Ελληνικός ουρανός και οι Ελληνικοί άνεμοι, σαν να ένοιωθαν βαθεία την ιεροσυλία αυτή εταλαιπώρησαν όσο μπορούσαν τις εχθρικές εκείνες σημαίες. Πέντε, δέκα, είκοσι φορές ο βορριάς και ο πουνέντες και ο λίβας της Αττικής έσκισαν τις σημαίες των εχθρών μας, τις εκουρέλιασαν, τις εμπέρεδευαν γύρω στα κοντάρια των, εγκρέμισαν κάποτε και τα κοντάρια αυτά. Και έτρεχαν κάθε τόσο οι αξιωματικοί του Κομάντο Πιάτσα να παραγγείλουν καινούργιες σημαίες στα ειδικά Αθηναϊκά καταστήματα –αφού εννοείται εφρόντιζαν προηγουμένως να εξασφαλίσουν και την αρκετά γενναία προμήθειά των– και εδοκίμαζαν τότε μεγάλες σημαίες από ειδικό ανθεκτικό ύφασμα, τότε μικροσκοπικές σημαίες, που εχρησιμοποιούσαν ειδικά τις ημέρες με τον πολύ άνεμο και που έκαναν κωμική εντύπωση επάνω στα τεράστια κοντάρια...

Αχιλλεύς Α. Κύρου, ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΙ ΝΙΚΗΤΑΙ

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Αυτοπροσωπογραφία του Γιάννη Τσαρούχη, Αλβανία 27.3.1941

Σημαία

Στα μέρη που υπάρχει πολύς ήλιος, η ώρα φαίνεται σαν χρυσάφι, και τα πολύ ζωηρά κόκκινα, μπλε και κίτρινα, είναι χρώματα που δεν τ' αγαπά ο ήλιος και τα "κόβει", τα ξεθωριάζει, για να τα μετατρέψει σε ταπεινά χρώματα... Θυμάμαι τις χιτλερικές σημαίες... κατακόκκινες που δεν ταιριάζανε με την απλότητα των Αττικών τοπιών. Ο ήλιος τις επέπληξε και τις ετιμώρησε ξεθωριάζοντάς τις πολύ γρήγορα, κάνοντάς τις κερραμιδιές, ή το χρώμα που έχει το κόκκινο κρασί άμα βάλεις πολύ νερό...

Προφορική μαρτυρία Γιάννη Τσαρούχη

Μέσα στη μαυρίλα της Κατοχής η ψυχή ξαγροπνάει. Καρτερία, ελπίδα, πίστη στην τελική νίκη, συνθέτουν το πολύχρωμο μωσαϊκό της αντίστασης

“Προσευχή στην Ακρόπολη” (Ελλάς 1940)

Σχετικά με την “Προσευχή στην Ακρόπολη”, αλληγορικό τίτλο του συμφωνικού μου ποιήματος “Ελλάς 1940”:

Το έργο γράφτηκε τον Φεβρουάριο-Μάρτιο του 1942, και πρωτοεκτελέστηκε με μαέστρο τον Θ. Βαβαγιάννη στις 11 Απριλίου 1943 στο θέατρο “Ολύμπια” από την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών. Από τότε έχει εκτελεστεί άπειρες φορές εδώ και στο εξωτερικό (Λιντς, Στρασβούργο, Τορίνο, Βελιγράδι, Πράγα, Οστράβα, Βαρσοβία κ.α.).

Στο πρόγραμμα της συναυλίας κατά την α' εκτέλεση αναγράφονταν μερικά σιβυλλικά λόγια, τα εξής: “Γαλήνιο φέρεται το πνεύμα στον Ιερό χώρο να βαφτιστεί στ' άγια νάματα της Μεγάλης Ιδέας. Δεν θα το ταράξουν άλλες σκέψεις.

Σιγά-σιγά μια προσευχή απλώνει, που ανεβαίνοντας μέσ' απ' τις πτυχές των πανάρχαιων κιόνων, γίνεται θεμέλιο πίστης, κι η πίστη θρίαμβός του”. Το ποια ήταν η Μεγάλη Ιδέα, η προσευχή, που απλωνόταν, η πίστη και ο τελικός θρίαμβος, μόνο το αισθητήριο κάθε Έλληνα μπορούσε να το αντιληφθεί. Χαρακτηριστικά αναφέρω ότι κατά την πρώτη δοκιμή του έργου με την ορχήστρα, ο μουσικός που έπαιξε πρώτη βιόλα, ο Γεώργιος Ψύλλας, σηκώνεται ξαφνικά από τη θέση του διακόπτοντας την πρόβα και λέει στους μουσικούς: “Συνάδελφοι, το έργο αυτό μιλάει μόνο του, έχει σχέση με τη σκλαβιά που περνάμε”.

Τα λόγια του σκεπάστηκαν με χειροκροτήματα, αλλά αμέσως και με συστάσεις ησυχίας και σιωπής, γιατί ο κίν-

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

δυνος παραμόνευε παντού. Περισσότερο να σας πω πως κατά τη συναυλία η μυστική επικοινωνία του έργου μου με το κοινό εθριάμβευσε, κυρίως γιατί έγινε αντιληπτό το περιεχόμενό του.

Τέτοια μυστική επικοινωνία είχα και με την πρώτη εκτέλεση αποσπασμάτων της μουσικής μου τραγωδίας “Αντιγόνη” στο Ωδείο Ηρώδου Αττικού, το 1944, από την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών, σολίστ και τη Χορωδία Αθηνών υπό την διεύθυνση του Φιλοκλήτη Οικονομίδη. Το έργο είχε γραφτεί το φθινόπωρο του 1942 και η επιλογή του θέματος δεν ήταν τυχαία. Μια υπερήφανη κόρη, η Αντιγόνη, έρχεται σε αντίθεση με τον τυραννικό Κρέοντα, υπερασπίζοντας τους άγραφους θεϊκούς νόμους. Και εδώ το ακροατήριο, που κατέκλυσε το Ωδείο Ηρώδου, εξέσπασε κυριολεκτικά με την ψυχή του το βράδυ εκείνο.

Αξέχαστες, πραγματικά, στιγμές.

Μενέλαος Παλλάντιος

Ο Μανώλης Γλέζος και ο Απόστολος Σάντας κατεβάζουν τη χιτλερική σημαία από την Ακρόπολη 30 Μαΐου 1941

Η πρώτη μάχη

Την επομένη της καταλήψεως της Κρήτης δυο παλληκάρια έδωσαν πρώτα το σύνθημα της Αντιστάσεως κατεβάζοντας τη χιτλερική σημαία από την Ακρόπολη. Η ηρωική αυτή πράξη υπήρξε ο πρόλογος ενός τετράχρονου έπους: της μάχης ολοκλήρου του ελληνικού λαού κατά του κατακτητού. Το πρωί της 31 Μαΐου 1941 οι βιαστικοί προς τις δουλειές τους διαβάτες των αθηναϊκών δρόμων εσταματούσαν το βήμα τους, για να ατενίσουν προς την κατεύθυνση της Ακροπόλεως. Όσοι βρέθηκαν στη θέση αυτή θα θυμούνται με πόση συγκίνηση αντίκρουσαν γυμνό το κοντάρι της γερμανικής σημαίας, που επί ένα και πλέον μήνα εμόλυνε τον Ιερό Βράχο. Σαν αστραπή είχε διαδοθή η είδηση σ’ όλη την Αθήνα: Έλληνες πατριώτες κατέβασαν χθες την νύκτα τη χιτλερική σημαία από την Ακρόπολη...

Απόστολος Σάντας

Εμμανουήλ Γλέζος

Οι δυο νέοι ξεκίνησαν τη νύκτα εκείνη από μια λαϊκή συνοικία –απ’ αυτές δεν ανατέλλουν τα λαμπρότερα αστέρια;– και έπαιξαν κορώνα-γράμματα τα 19 τους τότε χρόνια για χάρη της Ελευθερίας. Την ίδια νύκτα –της 30ής προς την 31η Μαΐου 1941– τα τελευταία μαχόμενα τμήματα του ελληνικού στρατού έπαιναν την αντίστασή τους στον τελευταίο ελληνικό προμαχώνα, στην Κρήτη. Στην κατεχόμενη ηπει-

ρωτική Ελλάδα η προδοτική γερμανόδουλος κυβέρνηση εξάπλωνε μύδρους κατά της κρητικής αντιστάσεως, η δε πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του έθνους, επηρεασμένη από τη δυναμη της γερμανικής πολεμικής μηχανής, εκηρύσσεται εναντίον κάθε αγώνος αντιστάσεως.

Μα η ψυχή του έθνους δεν ήταν αυτή, ήταν εκείνη που φούσκωνε με ιερή αγανάκτηση τα στήθια του Λάκη και του Μανώλη. Ζητούσαν αντίσταση, πόλεμο, αγώνα, λευτεριά...

Ποιος τους καθοδηγούσε στην πράξη τους; Κανένας. Κι εδώ ακριβώς βρίσκεται η μεγάλη αξία τους. Τον καιρό εκείνο δεν υπήρχαν ακόμη οργάνωση αντιστάσεως. Αλλά αυτό δεν είχε καμιά σημασία για τα παλληκάρια. Φτάνει που ένοιωθαν ιδιαίτερη αγανάκτηση από το γεγονός ότι το μόλυσμα του κατακτητού είχαν απλωθή ως την Ακρόπολη...

Από άρθρο του Γιώργη Ανδρουλιδάκη στην εφημερίδα Ριζοσπάστης, 25.3.1945. Γιώργης Ανδρουλιδάκης, ΚΕΙΜΕΝΑ. Ανακοίνωση Μάρης Ανδρουλιδάκη

Σχέδιο του Αλέξου Κοντόπουλου, 1941. “Το κατέβασμα της γερμανικής σημαίας απ’ την Ακρόπολη”. Ασαντούρ Μπαχαριάν - Πέτρος Ανταίος, ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Το κατέβασμα της σημαίας

Όλον αυτό τον καιρό μας βασάνιζε, εμένα και τους άλλους φίλους, τι θα κάνουμε, πώς θα αντισταθούμε στους Γερμανούς.

Εκείνη την ώρα έπεσε το μάτι μου πάνω στη χιτλερική σημαία στην Ακρόπολη. Γυρίζω και λέω του Λάκη του Σάντα:

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

“Για κείνο τι λες;” χωρίς να του πω τίποτα άλλο. Γυρίζει, βλέπει τη σημαία. Λέει “εντάξει”. Χωρίς να γίνει άλλος λόγος. Είμαστε και χρόνια φίλοι, λέει “εντάξει”.

Φύγαμε αμέσως να πάμε να καταστρώσουμε το σχέδιο. Επειδή ασχολιόμουν πάρα πολύ με την αρχαιολογία και ήξερα καλά την Ακρόπολη, του είπα: “Έχω ένα τρόπο να περάσουμε επάνω”. Πήγαμε στη βιβλιοθήκη, εκεί που είναι η Παλιά Βουλή, και του έδειξα από ποιες πλευρές μπορείς ν’ ανέβεις. Και του είπα “αποκλείω όλες τις άλλες, και μονάχα από το σπήλαιο της Αγραυλίου”. Το θεωρούσα το πιο ασφαλές να περάσουμε, γιατί εγώ είχα περάσει από κει όταν έκανα τις δικές μου, ας τις πούμε, αρχαιολογικές έρευνες. Και του είπα “το καλύτερο μέρος είναι αυτό γιατί έχουν βάλει και μια σκαλωσιά από μέσα, κι από κει μπορούμε να περάσουμε”. Εσυμφωνήσαμε και πήγαμε στις 9 Μαΐου. Δεν μιλάω τώρα για 30 με 31 Μαΐου, 9 Μαΐου, 27 Απριλίου μπήκανε μέσα τα στρατεύματα. Πήγαμε λοιπόν και μπήκαμε μέσα με στόχο να την κατεβάσουμε τότε... Αλλά μόλις περάσαμε τα πρώτα Μικρά Παλαιά Τείχη διαπιστώσαμε ότι όλη η Ακρόπολη, όλος ο χώρος ήτανε κατειλημμένος από αντιαεροπορικά όπλα, στρατεύματα γερμανικά που είχανε αντιαεροπορικά επάνω όπλα. Και δεν μπορούσες να περάσεις ούτε ένα βήμα. Μόλις έβγαινες θα σε πιάνανε. Και γυρίσαμε πίσω απογοητευμένοι... Μετά βάλαμε ως στόχο μας να περιμένουμε να δούμε πότε θα φύγει η αντιαεροπορική πυροβολαρχία από πάνω.

Κάθε μέρα λοιπόν πηγαίναμε από το Μνημείο του Φιλοπάππου και παρακολουθούσαμε. Εν τω μεταξύ αρχίζει η Μάχη της Κρήτης. Μας δημιούργησε μια αγωνία όλη αυτή η υπόθεση, αγωνία και μετά οδύνη και θλίψη, για το γεγονός ότι βλέπαμε ότι θα πέσει και η Κρήτη. Και τότε πέρασε από το νου μας η σκέψη να συνδυάσουμε το γεγονός, δηλαδή, να φύγει βέβαια πρώτα η αντιαεροπορική μονάδα, αλλά όταν φύγει, και είδαμε ότι έφυγε, να περιμένουμε να τελειώσει η κατάληψη της Κρήτης να κάνουμε το επιχείρημα για να φανεί ότι ο αγώνας συνεχίζεται. 30 Μαΐου έπεσε η Κρήτη, 30 Μαΐου ανεβήκαμε.

Προφορική μαρτυρία Μανώλη Γλέζου

Ο Λάκης Σάντας συνεχίζει την αφήγηση

...Σφίξαμε τα χέρια, πηδήξαμε τα σύρματα, μπήκαμε ανάμεσα στα δέντρα. Συρθήκαμε με την κοιλιά και φτάσαμε στην σπηλιά. Μπήκαμε μέσα ψηλαφητά κρατώντας και την αναπνοή μας ακόμα. Αρχίσαμε να σκαρφαλώνουμε απ’ τα μαδέρια της σκαλωσιάς, που είχαν φτιάξει οι αρχαιολόγοι για ανασκαφές. Κάτω μας το βάραθρο άνοιγε το μαύρο του

στόμα να μας καταπιεί στο πρώτο ξεγλύστρημα, 40 μέτρα κάτω κατέβαινε η σπηλιά και κατόπιν ανοιγότανε το χείλος ενός ξεροπήγαδου, άλλα δέκα μέτρα περίπου. Σιγά σιγά σκαρφαλώσαμε και κάνοντας μια τελευταία έλξη βγήκαμε στο απάνω βάρσο. Ανεβήκαμε μερικά μαρμάρινα σκαλιά, και σηκώσαμε τα κεφάλια μας να δούμε...

Προχωρήσαμε συρτά με την κοιλιά. Μας χώριζαν περίπου 50-60 μέτρα από τον κοντό που είχαν την σημαία τους. Χωριστήκαμε και πηγαίναμε ανάμεσα στα μάρμαρα. Πετώντας κάθε τόσο πέτρες μήπως ήταν κανένας Γερμανός σκοπός κρυμμένος. Όταν φτάσαμε κοντά στον κοντό, είδαμε την ξύλινη σκοπιά τους. Πετάξαμε πάλι κάνα δυο πέτρες κι όταν είδαμε ότι ήταν ησυχία σηκωθήκαμε όρθιοι και προχωρήσαμε θαρρετά. Φτάσαμε στον κοντό. Ψηλά κυμάτιζε η σημαία τους. Λύσαμε το συρματόσχοινο και τραβήξαμε για να την κατεβάσουμε. Μα την είχαν μπλέξει με συρματόσχοινα που στήριζαν τον κοντό. Κρεμιόμαστε κι οι δυο για να την κατεβάσουμε, μα δεν κατέβαινε. Αρχίσαμε τότε με την σειρά να σκαρφαλώνουμε στον σιδερένιο κοντό για να την φτάσουμε και να την κόψουμε. Μα ήταν 20 μέτρα ο κοντός κι ήταν αδύνατο να την φτάσουμε.

Κουρασμένοι σταθήκαμε για λίγο κι απογοητευμένοι σκεφτόμαστε τι να κάνουμε. Να φύγουμε χωρίς την σημαία τους λάφυρο δεν το σκεφτήκαμε ούτε για μια στιγμή. Και μέσα στην ένταση της σκέψης μας σκεφτήκαμε ότι πρέπει να σπάσουμε τα τρία συρματόσχοινα για να μπορέσουμε να την κατεβάσουμε. Αρχίσαμε τότε με τα χέρια μας, με τα δόντια μας, με ό,τι μπορούσαμε να προσπαθούμε να ξεκολλήσουμε τα συρματόσχοινα απ’ τους σκουριασμένους χαλκάδες με τους οποίους κρατιόντουσαν στα γύρω μάρμαρα. Κραυγή ενθουσιασμού μου ξέφυγε όταν έσπασε το πρώτο. Κατόπιν έσπασε και το δεύτερο και μετά το τρίτο. Αμέσως, ξεμπλέξαμε τα συρματόσχοινα και τότε το μισητό σύμβολο του φασισμού κατέβηκε. Ήταν μια τεράστια σημαία 4μ. μήκος και 2μ. πλάτος. Στη μέση είχε τον Αγκυλωτό σταυρό και στην απάνω άκρη τον πολεμικό σταυρό του Κάζερ.

Την κόψαμε απ’ το συρματόσχοινο και την μαζέψαμε. Σχίσαμε από ένα κομμάτι απ’ τον αγκυλωτό σταυρό. Την υπόλοιπη την κάναμε ρολό και την πήραμε. Προχωρήσαμε και φθάσαμε στην τρύπα μας.

Κατεβήκαμε από το ίδιο μέρος. Για να την πάρουμε μαζί μας ήταν αδύνατο, γιατί η ώρα της κυκλοφορίας είχε περάσει. Τότε αποφασίσαμε να την κρύψουμε μέσα στην ίδια την σπηλιά, κάτω στο ξεροπήγαδο. Κατεβήκαμε σιγά σιγά μέχρι κάτω, φτάσαμε στο χείλος του ξεροπήγαδου και την πετάξαμε, όπως ήταν τυλιγμένη σε μπόγγο μέσα. Ακούσαμε το γδούπο της και ησυχάσαμε.

Απόστολος Σάντας, εφημερίδα Το Βήμα, 20.5.1978

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Πού ήσουν;

...Μόλις βγήκαμε από τον χώρο της Καπνικαρέας και συνεχίσαμε την οδό Ερμού, ένα φανάρι μάς σταμάτησε. Ήταν ο αστυφύλακας που φύλαγε σκοπός στο Δημόσιο Ταμείο, που ήτανε γωνία τότε εκεί, Έλληνας. Είχαν περάσει οι δώδεκα. Α! Ήχασα να σας πω ότι μόλις τελειώσαμε φάνηκε το φεγγάρι στο Αιγάλεω. Λοιπόν, λέει, πού είσατε, ελάτε εδώ, ταυτότητες. Ο Λάκης είχε ταυτότητα, του τη βγάζει και του τη δείχνει. Εμένα μου λέει “ταυτότητα”, του λέω “δεν την έχω μαζί μου”. “Πώς λέγεσαι;” Του είπα τ’ όνομά μου κανονικά. Φοιτητές είμασταν κι οι δυο, ο Λάκης της Νομικής, εγώ της Ανωτάτης Εμπορικής. Λέει, “πού είσατε;” γυρίζω και του λέω “είμαστε σε γλέντι” και τρέχαμε ναρθούμε. “Έχει περάσει ο χρόνος κυκλοφορίας και θα σας πιάσουν οι Γερμανοί”. Λέω “γι’ αυτό ξεγελαστήκαμε με το γλέντι και τρέχαμε και γι’ αυτό πέσαμε κάτω κι είναι τα ρούχα μας όλο σκόνη”. Γιατί είχανε τριφτεί απ’ όλες τις δουλιές κι ήτανε σκονισμένα. Κι αυτός με το φανάρι τόχε δει και το σκέφτηκα εγώ και του τόπα. Λέει “φευγάτε γρήγορα, πηγαίνετε, μη σας πιάσουν οι Γερμανοί. Πού κάθεστε;” Του είπα πού καθόμαστε, και φύγαμε, πήγαμε στα σπίτια μας...

Φτάνουμε μέσα στην κουζίνα και μου λέει η μάνα μου “πού ήσουν;”. Κι εγώ χωρίς να της πω απάντηση ξεκουμπώνω το σακκάκι και της δείχνω το κομμάτι της χιτλερικής σημαίας. Κατάλαβε αμέσως. Αμέσως. Ούτε άλλη ερώτηση δεν μούκανε. Μ’ αγκάλιασε, με φίλησε και πήγε και κοιμήθηκε.

Το πρωί της λέει ο πατριός μου. “Πού ήταν ο μεγάλος σου γιος;” Και γυρίζει και του λέει: “Ανέβα πάνω στην ταράτσα, κοίταξε πάνω στην Ακρόπολη και θα καταλάβεις”. Τίποτα άλλο. Χωρίς να της έχω πει εγώ τίποτε και χωρίς να του πει κι εκείνου τι. “Πήγαινε του λέει απάνω και θα δεις”. Κι ανεβαίνει απάνω στην ταράτσα ο πατριός μου, βλέπει ότι έλειπε η σημαία και το κατάλαβε χωρίς να πει τίποτε. Το σπίτι ζούσε χωρίς να πούμε λέξη.

Προφορική μαρτυρία Μανώλη Γλέζου

Γερμανική ανακοίνωση

“Βάσει των κάτωθι γεγονότων και εξακριβώσεων προσδιορίζεται η αστυνομική ώρα εν Αθήναις και Πειραιεί, μέτ’ αμέσου ισχύος, η 22α:

Κατά την νύχτα της 30ής προς την 31ην Μαΐου υπεξηρέθη η επί της Ακροπόλεως κυματίζουσα γερμανική πολεμική σημαία παρ’ αγνώστων δραστών. Διενεργούνται ανακρίσεις. Οι ένοχοι και οι συνεργοί αυτών θα τιμωρηθούν δια της ποινής του θανάτου...

Εν Αθήναις, τη 31 Μαΐου 1941, Ο Φρούραρχος”

Θανατική ποινή –

Αντιγερμανική ενέργεια στην Ελλάδα

Εφημερίδα The Mercury, Hobart Αυστραλίας, 4.6.1941

Οι Έλληνες αψηφούν τον κατακτητή – κατεβάζουν τη γερμανική σημαία

Η Ελλάδα κάτω από την Γερμανική και την Ιταλική κατοχή δεν είναι ευχάριστος τόπος να ζει κανείς, σύμφωνα με τις πληροφορίες που φτάνουν από κει καθημερινώς. Η επισιτιστική κατάσταση είναι άθλια και η διανομή του ψωμιού έχει περιοριστεί στο ελάχιστο. Οι Έλληνες αντιμετωπίζουν τους εισβολείς με αδιαφορία και ψυχρότητα και εκδηλώνουν τα πραγματικά τους αισθήματα σε κάθε ευκαιρία. Οι Γερμανοί έξω φρενών με το ότι δυο Έλληνες πατριώτες κατέβασαν τη γερμανική σημαία που κυματίζει στην Ακρόπολη, τιμώρησαν τους Αθηναίους με σκληρούς περιορισμούς, απαγορεύοντας την κυκλοφορία μετά τις 9 το βράδυ. Αυτό το μέτρο πλήττει πολύ τους κατοίκους της Αθήνας που συνηθίζουν να ξενυχτούν έξω από τα σπίτια τους τις καλοκαιρινές νύχτες.

Εφημερίδα The Times, Λονδίνο 3.6.1941

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

“Μετά την κατοχή αναζητήθηκε, μέσα στην τρύπα, εκείνη η γερμανική σημαία. Δεν βρέθηκε. Σχεδόν τριάντισυ χρόνια εκεί κάτω είχε σαπίσει από τα νερά και την υγρασία”.

Ανακοίνωση Θέμη Μοσχάτου

“Σχέδιο του Pablo Picasso της 2 Ιουλίου 1959, αφιερωμένο στο κατόρθωμα του Μανόλη Γλέζου και του Απόστολου Σάντα. Στη σημαία που κυματίζει εικονίζεται περισσότερο”. Βασίλειος Χ. Πετράκος, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1940-1944

Εφημερίδα Αγγή, 31.5.1964. Ανακοίνωση Νινέττας Μαζουνιόλα

ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Μετά το ηρωικό ξεριζώμα της χιτλερικής σημαίας που κυματίζει στην Ακρόπολη, σκέπασε την Αθήνα ακόμα πιο βαρύ το πένθιμο πέπλο της τετράχρονης κατοχής. Το καθημερινό θέαμα της ναζιστικής σβάστικας αποτελούσε για τους Αθηναίους υψίστη ύβρη και πρόκληση. Βαριά η σκιά της εχθρικής σημαίας, βαρύνει και ο στεναγμός του δουλωμένου λαού του οποίου η προ-άσπιση της ελευθερίας αποτελεί σε κάθε περίοδο της ιστορίας του ζωτική ανάγκη. Ο δάφνινος στέφανος της νίκης του Σαράντα γίνεται ακάνθινος. Η πείνα, οι στερήσεις, η εκπόρθηση της εθνικής και ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, η μάχη αυτοσυντήρησης. Η ατελείωτη νύχτα συνεχίζεται, όπως και η αντίσταση που παίρνει διαστάσεις επικής.

Το λυκόφως της Κατοχής διαδέχεται το φως της Απελευθέρωσης. Στις 12 Οκτωβρίου 1944 ένας Γερμανός στρατιώτης κατεβάζει τη ναζιστική σημαία από τον ιστό. Η Ακρόπολη ξαναγίνεται κτήμα της Ελλάδος, κτήμα της ανθρωπότητας. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβερνήσεως, σε διάγγελμά του από την Νεάπολη της Ιταλίας στις 28 Σεπτεμβρίου 1944 γράφει εν κατακλείδι: “Εντός ολίγου η Κυβέρνησις της Εθνικής Ενώσεως θα ευρισκείται εις την Πατρίδα. Υπό το κράτος της βαθυτάτης αυτής συγκινήσεως απευθύνομεν εγκάρδιον χαιρετισμόν προς το Έθνος”.

12 Οκτωβρίου '44. Η Αθήνα ελεύθερη!

Ολωσδιόλου απροσδόκητα σήμερα το πρωί κατά τις 10 παρουσιάστηκε η Αθήνα σημαιοστολισμένη. Ο Γερμανός στρατιωτικός διοικητής παρέδωσε την πόλη των Αθηνών στον Δήμαρχο Αθηνών. Η γερμανική σημαία κατέβηκε από

την Ακρόπολη. Πανζουρλισμός. Ελληνικές, αγγλικές, αμερικανικές σημαίες στολίζουν τα σπίτια και τα ολίγιστα τροχοφόρα. Οι Γερμανοί είναι όμως ακόμη εδώ και εξακολουθούν τρομακτικές ανατινάξεις. Σήμερα φως πουθενά.

Από το ημερολόγιο κατοχής του Μίνου Δούνια, ΕΠΕΙΤΑ ΑΠΟ 120 ΧΡΟΝΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΖΩΗΣ ΕΙΜΕΘΑ ΠΑΛΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

“Αθήνα, 12 Οκτωβρίου 1944. Οι Γερμανοί αποχωρούν από την πόλη. Ο τελευταίος Γερμανός στρατιώτης εγκαταλείπει την Ακρόπολη, μεταφέροντας τη ναζιστική σημαία. Η οβίδα που δεν μολύνει πια τον Ιερό Βράχο”. Φωτ.: Κ. Μεγαλοκονόμου. Εφημερίδα Η Καθημερινή, Κυριακή 25.4.1999

Και πάλι ελεύθεροι

12 Οκτωβρίου 1944. Στο δρόμο προς το κέντρο της πόλεως ακούγαμε ψιθυριστά από τους διαβάτες πως οι Γερμανοί φεύγουν σήμερα, πως οι στρατιωτικοί έχουν ήδη φύγει κ.λπ. Μια στιγμή όλως τυχαίως, συναντήσαμε τον Δήμαρχον Αθηνών και εις ερώτημά μας για τις παραπάνω ειδήσεις, μας απαντά: “Ναι, είναι αλήθεια. Σε λίγο θα πάμε στον Άγνωστο για μια σύντομη τελετή για την αποχώρησή των”. Κατά τας 11 περίπου, έχοντες πάντα τα βλέμματα εστραμμένα προς την Ακρόπολη, είδαμε πως η σημαία που θύμιζε κάθε στιγμή την σκλαβιά μας δεν ήταν πια στην θέση της. Ξαφνικά γέμισε η Σταδίου από διάφορο κόσμο παραληρούντα από ενθουσιασμό, ενώ από τα διάφορα μπαλκόνια υψωνόταν η Γαλανόλευκη. Δεν έμεινε μάτι χωρίς να δακρύσει.

Ημερολόγιο Δημ. Μ. Δαμαλά. Ανακοίνωση Δημ. Ν. Λαϊνά

Λευτεριά ή θάνατος

Η υποστολή του αγκυλωτού σταυρού από την Ακρόπολη
νάτη ανεβαίνει η Ελληνική σημαία
Ζήτω, Ζήτω, Ζήτω
...

Λευτεριά ή θάνατος
λευτεριά ή θάνατος –ο κόσμος
μες στ’ ανοιχτά αυτοκίνητα φωνάζοντας– κι οι προκηρῦξεις
κι οι άνθρωποι κυνηγώντας τις προκηρῦξεις και φωνάζοντας ζήτω
σκουντουφλώντας πάνω στα τανκς και φωνάζοντας ζήτω

Εφημερίδα Hellas, Λονδίνο 20.10.1944

ζήτω, ζήτω, ζήτω,
λευτεριά ή θάνατος, λευτεριά ή θάνατος –ο κόσμος
μες στ’ ανοιχτά αυτοκίνητα φωνάζοντας
λευτεριά ή θάνατος, λευτεριά ή θάνατος
οι άνθρωποι που πολεμούσαν και πέφταν
που πέφταν και χαμογελούσαν
που φιλιόνταν με τον κόσμο και χαμογελούσαν...

Γιάννης Ρίτσος, ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΑΚΡΟΠΟΛΗ 1940-1944. ΖΩΝΤΑΝΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

“Η Ελληνική σημαία αναπετάσσεται και πάλιν επί του Ιερού Βράχου της Ακροπόλεως”.
ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ
ΑΡΕΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, τ. Β΄

Κυριακή, 22 Οκτώβρη

Όταν μπαίνει κανείς στην Ελλάδα, το αίσθημα όχι πως προχωρείς, αλλά πως ανεβαίνεις σκαλοπάτια, πως περνάς ένα κατώφλι. Άλλος κόσμος, σε άλλο επίπεδο. Σήμερα πρωί η ανατολική ουρά της Ύδρας, ο Πόρος, έπειτα το Όρος της Αίγινας ένα αγράθι πίσω απ’ τον κάβο, κι έπειτα, με τα γυαλιά, η Ακρόπολη. Ήμουν, νομίζω, ο πρώτος που την ξεχώρισα. Όλοι, ξένοι και δικοί μας, στρατιώτες και βαθμο-

φόροι, όλο το πλήρωμα, απ’ τη μιαν άκρη του καραβιού ως την άλλη, είχανε σταματήσει σε μιαν απόλυτη σιγή, όπως όταν ο αρχιμουσικός χτυπήσει το ραβδί του στο αναλόγιο, σε μιαν αίθουσα συναυλίας.

Σήμερα κλείνω ακριβώς τριάνμισι χρόνια από τότε που έφυγα από τον Πειραιά στις 22 τ’ Απρίλη 1941.

Η πιο όμορφη, η πιο αλαφριά μέρα του κόσμου.

Γιώργος Σεφέρης, ΜΕΡΕΣ Δ΄

Σημείωση: Άμεση αναφορά για την Ακρόπολη κατά τους πρώτους μήνες μετά την Απελευθέρωση, με πολύτιμα στοιχεία και σπάνιο φωτογραφικό υλικό, δίνεται στο *Λεύκωμα του Ντιμίτρι Κέσελ, ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 1944*, από τις εκδόσεις ΑΜΜΟΣ (1994). Επίσης σχετικά άρθρα δημοσιεύονται στα “*ΝΕΑ του ΕΛΙΑ*”, αρ. 56, θερινό αρχαιοστάσιο 2000.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδρουλιδάκης, Γιώργης. *Κείμενα*. Αθήνα, Εστία, 1977.

Argyropoulo, Katy. *From Peace to Chaos*. New York, Vantage Press, 1975.

Βενέζης, Ηλίας. *Ωρα Πολέμου*. Αθήνα, Εστία, 1969.

Δούνας, Μίνως. *Έπειτα από 120 Χρόνια Ελεύθερης Ζωής Είμεθα Πάλι Σκλάβοι*. Φιλολογική επιμέλεια Κυριάκου Ντελόπουλου. Αθήνα, Εστία, 1987.

Έκθεσις της Πολεμικής Αρετής των Ελλήνων, τ. Β΄. Ζάππειον Μέγαρον, 28 Απριλίου - 30 Ιουνίου 1968. Αθήναι, Αρχηγείον Ενόπλων Δυνάμεων, 1970.

Εξήντα Χρόνια Θέατρο. Εισαγωγή Αλέξη Σολωμού. Αθήνα, Κέδρος, 1992.

Κύρου, Αχιλλεύς. *Σκλαβομεινοί Νικηταί*. Αθήνα, Αετός, 1945.

Loverdo, Costa de. *La Grèce au Combat*. Calmann-Levy, ed.

Mazower, Mark. *Inside Hitler's Greece*. Yale University Press, New Haven & London, 1993.

Μιλλιέξ, Ροζέ. *Ημερολόγιο και Μαρτυρίες του Πολέμου και της Κατοχής*. Αθήνα, 1982.

Μπαχαριάν Ασαντούρ, Ανταίος Πέτρος. *Εικαστικές Μαρτυρίες*. Αθήνα, Οδυσσέας, γ΄ έκδοση 1995.

Πετρόκος, Βασίλειος Χ. *Τα Αρχαία της Ελλάδος κατά τον Πόλεμο 1940-1944*. Αθήνα, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 144, 1994. Ανάτυπο από το περιοδικό “Ο Μέντωρ”, τεύχος 31, 1994.

Ρίτσος, Γιάννης. *Οι Γειτονιές του Κόσμου*. Αθήνα, Κέδρος, 20ή έκδοση, 2000.

Σεφέρης, Γιώργος. *Μέρες Δ΄*. Αθήνα, Ίκαρος, 1986.

Σούτζος, Δημ. Σ. *Εμβατήρια και Παρωδιές*. Αθήνα, 1959.

Σούτζος, Δημ. Σ. *Η Αθήνα στην Εθνική Αντίσταση*. Ανάτυπο από το περιοδικό “Αθηναϊκά”, Αθήνα, τυπογραφείο Μ. & Κ. Τσεβδού, 1959.

Sprung Über Kreta. Εντυπώσεις από πολεμική ανταπόκριση των Günther Müller και Fritz Scheuering. Gerhard Stallig Verlag, Oldenburg, 1944.

